

УДК 316.3-029:1

DOI 10.35423/2078-8142.2019.3-4.04

І. М. Орленко,

*аспірантка Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського*

м. Одеса, Україна

e-mail: ptichka.net@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6322-0217>

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА ДЕЗАДАПТАЦІЇ РОДИН, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ОСОБЛИВУ ДИТИНУ

У статті проаналізовано наукові підходи та сучасні дослідження проблеми соціальної адаптації та дезадаптації. Із філософської точки зору розглядається взаємозв'язок процесів адаптації та дезадаптації батьків й виховання дитини з вадами психофізичними розвитку. Проаналізовано співвідношення понять соціальна адаптація та соціальна дезадаптація. У статті доведено, що народження та виховання особливої дитини викликає у батьків комплекс негативних реакцій і переживань, кризових емоційних станів з притаманними їм емоційною пригніченістю, депресивними тенденціями, ситуативною та особистісною тривожністю, що є ознаками соціальної дезадаптації.

Ключові слова: *соціальна адаптація, соціальна дезадаптація, особлива дитина, соціальна якість, якість життя.*

Сучасний стан суспільства, глобальні зміни його перебудови вимагають гнучких та послідовних рішень. Однією з найбільш значущих складових соціальної реальності є адаптація. Багатоликий, складний та суперечливий процес адаптації. І рішення цієї проблеми не може бути обмежено межами якоїсь однієї парадигми, якоїсь однієї науки, що робить це поняття мультидисциплінарним. Тому наше завдання – знайти те єдине, в точках дотику різних наук, що дасть можливість визначити суть адаптаційного процесу. Вплив

адаптації на життя людини важко переоцінити: якість нашого життя цілком залежить від рівня адаптованості особистості до постійно мінливих умов навколишнього світу. Однак не лише навколишній світ не стабільний, ми самі, наше життя знаходиться у стані постійних змін. Рівень прийняття ситуації у кожного свій, як і рівень адаптації, й неможливо передбачити результати соціальних дій, не володіючи достатнім рівнем адаптації та, більш того, перебуваючи у стані невизначеності та внутрішньоособистісної дезадаптації.

Конкретизація поняття соціальної адаптації, соціальної антиципації дасть змогу сформулювати копінг-стратегії для дезадаптантів. Вивчення успішних копінг-стратегій адаптації в умовах безперервних соціальних криз дасть можливість окреслити простір чинників, які забезпечують високу ефективність адаптивних ресурсів, що потрібно для трансляції позитивного досвіду на інші суб'єкти. Значущість успішної адаптації різних соціальних груп у ситуаціях глобальних суспільних криз була очевидною не лише вченим, а й політичним діячам минулого [5].

На даному етапі розвитку суспільства соціальне середовище характеризується високошвидкісними змінами в рамках процесів глобалізації та трансформації суспільства в усіх країнах. Що, безперечно, впливає на процес соціальної адаптації всіх членів світової спільноти. Розглядаючи поняття соціальної адаптації у спектрі різних наук і підходів, можна побачити різні варіанти та інтерпретації цього поняття.

Розглядаючи соціальну адаптацію з ракурсу біхевіористського підходу, ми відзначаємо його акцент на процес (або стан, досягається як результат цього процесу) фізичних, соціально-економічних або організаційних змін у специфічно-груповій поведінці, соціальних відносинах або в культурі. У функціональному відношенні сенс або мета такого процесу залежить від перспектив поліпшення здатності виживання груп чи індивідів або від способу досягнення значущих цілей. У біхевіористському визначенні соціальної адаптації йдеться переважно про адаптацію груп, а не індивіда.

Л. Філіпс у своїх працях розвиває інтеракціоністську концепцію адаптації, в якій усі різновиди адаптації зумовлені як внутріпсихічними, так і середовищними факторами [22].

Т. Шибутані відзначає: «Кожна особистість характеризується комбінацією прийомів, що дають можливість справлятися з труднощами, і ці прийоми можуть розглядатися як форми адаптації (?-adaptation)» [14, с. 78].

На думку С. В. Сидоренка, вчені розглядають адаптацію як «активну особистісну самореалізацію за нових умов життєдіяльності, а не лише як загальнобіологічну властивість живих організмів». Тобто «соціальна адаптація – це процес пристосування глобальної людини до умов мегасуспільства» [11, 163]. Таким чином, процес досягнення стану соціальної рівноваги в сенсі відсутності переживання конфлікту із середовищем теж є соціальною адаптацією особистості.

Розглядаючи соціальну адаптацію, не можна залишити поза увагою поняття соціальної антиципації, яка надає на неї безпосередній вплив і на рівні суспільства і на рівні особистості. По суті своїй соціальна антиципація є не чим іншим, як передбаченням. Основу соціального передбачення становить соціальна перспектива, яка є не просто сума соціальних об'єктів, представлених в образах свідомості, а загальна динамічна єдність об'єктів і явищ цього соціокультурно-природного світу, це «бачення», яке передбачає наявність суб'єкта «який дивитьсяся» [10, с. 237–238].

І. В. Бестужева-Лада зауважує, що передбачення – це визначення явищ природи і суспільства, що відносяться до майбутнього або тих, що піддаються виявленню, хоч і невідомі у цей час [1].

За своєю природою, передбачення знаходиться на суб'єктивному рівні, але водночас воно є соціальним передбаченням за визначенням, яке бере участь у трансформації суспільства та впливає на адаптивний ресурс особистості в цілому. Саме від ціннісного змісту потреб особистості, на думку А. А. Налчаджяна, і залежить адаптивність або дезадаптивність від того, на які цінності вона спрямована, тобто з якого спектра соціальних цінностей повинен вибрати індивід для її задоволення відповідний об'єкт-ціль. Тому можна говорити також про адаптивні чи дезадаптивні цілі й, відповідно, рівні прагнень особистості в тих основних соціально-

групових середовищах, в яких відбуваються провідні форми її активності» [7, с. 20–21].

У сучасній українській філософії адаптація розглядається у працях Ю. М. Шевченка, В. І. Шинкарука, В. І. Куценка, І. В. Бичко та ін. [6, с. 431–435].

А. І. Кавалеров та А. М. Бондаренко розглядають соціальну адаптацію як процес пристосування особистості до вимог соціальної групи, що визначається переважно через пізнавальні (гносеологічні) аспекти [4, с. 31].

Соціологічний підхід до проблем дитинства, сім'ї, виховання формується у другій половині XIX –початку XX ст. У працях зарубіжних науковців (Р. Мертон, Н. Смелзер, Г. Зіммель, П. Сорокін) відображені найважливіші методологічні підходи до аналізу складного процесу поетапного формування особистості людини з дитячого віку (Дж. Мід), дзеркального «Я» у дітей у процесі інтеракції (Ч. Кулі). Різні типи сімей, особливості їх функціонування, робота з сім'ями були предметом дослідження Є. Артамонової, Є. Єкжанової, Л. Зіборової, О. Кононко, Т. Лодкіної, С. Толстоухової, І. Трубавіної. Проблему розвитку та адаптації дітей досліджували В. Бондар, В. Засенко, Л. Вавіна, В. Тарасун, Т. Ілляшенко А. Обухівська, В. Синьов, О. Хохліна А. Душка, Г. Соколова. Але філософського осмислення проблематики сімей, які виховують дітей з особливими потребами, на сьогоднішній день немає. Хоча можна відзначити те, що соціальні інститути зобов'язані орієнтувати особистість на перспективу розвитку сучасної суспільної системи, що зумовлено як результат соціальних перетворень сьогодення.

Серед сучасних зарубіжних авторів ця проблема теж є актуальною, та їх праці слід проаналізувати для визначення світових аспектів маргінального статусу сімей, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку, та які знаходяться у стані соціальної дезадаптації.

Ніша Е. Метью (Nisha E. Mathew), Карен Л. О. Бертон (Karen L. O. Burton), Енн Ш'єрбек (Anne Schierbeek), Руді Чрнчєц (Rudi Črnčec), Амелія Уолтер (Amelia Walter), Валсамма Іп (Valsamma Ipen) (2019) розглядають питання взаємозв'язку між впливом соціально-економічного статусу (SES) на добробут і по-

чуттям батьківської компетентності батьків дітей дошкільного віку з аутизмом (РАС) і тим, як це пов'язано з тяжкістю симптомів у дитини. За даними їх дослідження, батьки дітей з РАС відчують більш високий рівень стресу, ніж батьки нормотипових дітей і батьки дітей з іншими порушеннями розвитку. Як у матерів, так і у батьків рівень депресії був вище, ніж у нормотипових групах, до того ж матері повідомляли також о більш високих рівнях стресу та тривоги. За даними дослідження, підвищення адаптивного функціонування було пов'язано з поліпшенням материнського благополуччя, особливо серед матерів, які жили в районах з великою перевагою сусідства. І навпаки, на компетенцію батьків зазвичай не впливало адаптивне функціонування дитини й дезадаптивні симптоми були негативно пов'язані з батьківським почуттям ефективності виховання. Ті, хто працює з батьками дошкільнят, що страждають на аутизм, повинні враховувати різний вплив таких чинників, як соціально-економічний статус і тяжкість симптомів, на сприяння материнському і батьківському благополуччю та їх досвід виховання дітей. Метааналіз дослідження виявив більш високий рівень психологічного стресу серед батьків дітей з аутизмом порівняно з батьками дітей з іншими порушеннями психофізичного розвитку. Було виявлено, що високий рівень батьківського стресу знижує ефективність низки ранніх втручань та збільшує використання неефективних стратегій виховання, які сприяють зниженню виконавчої функції дитини і збільшенню проблем регуляції поведінки [21].

У своєму дослідженні Е. Дж. Муді (E. J. Moody), К. Кайзер (K. Kaiser), Д. Шарп (D. Sharp) та ін. (2019) теж розглядали вплив у дитини розладу аутистичного спектру на функціонування сім'ї та зниження якості життя сім'ї в цілому. На жаль, багатьом батькам дітей з РАС доводиться координувати догляд за своєю дитиною з мінімальною постійною підтримкою або освітою. Вчені наголошують на зростанні інтереса до батьківських програм щодо забезпечення підтримки сім'ї з метою поліпшення якості життя та сімейних стосунків. Батьківські програми поєднують у собі планування дій, орієнтованих на сім'ю, навчання складним системам догляду й постійне наставництво протягом шести місяців. Дослідни-

ки вивчали вплив такої програми на якість життя сім'ї, функціонування сім'ї [20].

Особливості стресу батьків дітей з РАС до 6 років, які стикаються із серйозними фінансовими труднощами та економічним навантаженням досліджували К. Дж. Трентакоста (C. J. Trentacosta), Дж. Л. Ірвін (J. L. Irwin), Л. М. Креспо (L. M. Crespo), М. Біглі (M. Ve-eghly) (2018). Вченими було виявлено, що стрес батьків і фінансові труднощі особливо помітні для сімей з маленькими дітьми з розладами аутистичного спектру (РАС). За даними дослідження, фінансові труднощі і батьківський стрес посилюють проблеми поведінки у маленьких дітей з групи ризику. Описано можливі модифікації підходу до профілактичного втручання для задоволення психосоціальних потреб економічно незахищених сімей з маленькими дітьми з РАС [23].

Я. Лаве (Y. Lavee), С. Шарлін (S. Sharlin), Р. Катц (R. Katz) розглядали гіпотезу про те, що вплив дітей на шлюб їх батьків зумовлений стресом батьківської ролі. Результати оцінки батьківського стресу засвідчили, що як на батьків, так і на матерів впливала кількість дітей та економічні труднощі, але не інші ролі (зайнятість дружини і розподіл праці в сім'ї). Батьківський стрес негативно позначається на психологічному благополуччі та якості шлюбу. Був виявлений значний зв'язок між батьківським стресом чоловіка та жінки, а також взаємним впливом на якість їх взаємин [19].

Мері Байер Русса (Mary Bower Russa), Емі Л. Метьюс (Amy L. Matthews), Джеймі С. Оуен-Де Шривер (Jamie S. Owen-De Schryver) досліджували сім'ї з дітьми з розладами аутистичного спектру (РАС). За даними їх висновків, ці сім'ї відчують підвищений стрес порівняно із сім'ями нормотипових дітей. Вони наголошують на необхідності сімейно-орієнтованих підходів для зниження сімейного стресу. Розкривають найбільш важливі універсальні потреби сімей з дітьми з РАС, такі як доступ до якісної інформації та послуг, навчання навичкам батьків, скоординовані послуги та перехідні опори. На основі результатів дослідження, вчені представляють моделі і стратегії з передового досвіду для більш повного задоволення потреб сім'ї, такі як позитивні поведінкові втручання й підтримка, моделі партнерства між батьками і педаго-

гами, батьки-батьки (РТР), модель Medical Home і модель Family Navigator [16].

Л. Л. Макінтайр (L. L. McIntyre), М. Браун (M. Brown) (2018) вивчали соціальну підтримку, що була описана як життєво важливий ресурс для сімей з дітьми з обмеженими можливостями. Істотні дані засвідчують, що батьки дітей з розладами аутистичного спектру (РАС) відчувають більший тягар і стрес, ніж батьки дітей з іншими порушеннями інтелекту або розвитку. Дослідники виявили, що проблеми з поведінкою були пов'язані з більш високим рівнем батьківського стресу; проте позитивні почуття по відношенню до своєї дитини пом'якшували вплив батьківського стресу. Встановлено, що позитивне сприйняття батьками своїх дітей з обмеженими можливостями було пов'язано з більшою соціальною підтримкою. За даними дослідження, соціальна підтримка відіграє життєво важливу роль у батьківській стресостійкості та самовладанні в ширшому сенсі (наприклад, у самих людей з обмеженими можливостями). Виявлено позитивний зв'язок між пристосуванням сім'ї і соціальною підтримкою. Сім'ї, які повідомили про соціальну підтримку, відзначили й кращу адаптацію до розуміння того, що дитина народилась з РАС. Але не всі підтримки створені рівними, оскільки матері, які повідомили про високий рівень негативної підтримки (підтримка, яка доступна, але не корисна), з більшою ймовірністю відчували збільшення депресії і негативного афекту, а також зменшення позитивного афекту (Сміт Грінберг та Зельцер (Smith Greenberg & Zelzer), 2012). Уайт і Гастінгс (White and Hastings) (2004) виявили, що батьки, які повідомляють про більш високий рівень корисної підтримки, також повідомляли про більш високий рівень добробуту. Працюючи в межах системи екологічних систем Бронфенбреннер (Bronfenbrenner) (1986) складові дитини і сім'ї узгоджуються з мікросистемою в тому сенсі, що соціальна підтримка може надавати максимальний вплив на результати розвитку дітей. Складові обслуговування відповідають як мікросистемі (наприклад, шкільні години роботи), так і мезосистемі (наприклад, задоволеність батьків і участь у процесі спеціального навчання). Учені припускають, що «ступінь, в якій сім'я знаходиться в біді, може залежати від того, як вона концептуалізує або переосмислює свої життєві обставини, як члени сім'ї підтримують один

одного, і наскільки соціальна підтримка надається поза сім'єю» [15, с. 9]. Фахівцям, що працюють з маленькими дітьми з РАС та їх сім'ями, можливо, буде потрібно розглянути всі ці області, щоб підготувати дитину і сім'ю до позитивної адаптації [15].

Метою статті є розкриття сутності проблем соціальної адаптації та дезадаптації родин, які виховують дитину з особливими потребами.

Як процес, соціальна адаптація визначає відповідність зовнішньої та внутрішньої системи стосунків сім'ї із соціально прийнятими нормами. Адаптованість сім'ї – ступінь її пристосування до умов життя і життєдіяльності. З огляду на те, що соціальна адаптація має безліч різноспрямованих векторів наукового пошуку, наш інтерес спрямований на одну з найбільш вразливих категорій дезадаптованих сімей у сучасних умовах трансформації нашого суспільства – сім'ї, які виховують дітей з інвалідністю, дітей з порушеннями психофізичного розвитку, дітей з особливими потребами. Народження у сім'ї дитини з особливими потребами є непередбаченістю, й батьки опиняються у стані дезадаптації, глибоко переживаючи втрату свого «образу здорової дитини». Батьки стикаються з інформацією, яка суперечить їх установкам (когнітивний дисонанс), при цьому переживаючи стан дискомфорту (загроза), який стимулює особистість на пошук можливостей зняття або зменшення когнітивного дисонансу. Робляться: спроба спростувати інформацію, що надійшла; зміна власних установок, зміна картини світу; пошук додаткової інформації з метою встановлення узгодженості між колишніми уявленнями і інформації, що їм суперечить. Змінюється образ життя, моральні норми, духовні цінності – все це виступає дисбалансом у системі гармонійного існування людини. Й ця життєзначуща проблема безпосередньо пов'язана з процесом адаптації батьків дітей з особливими потребами до змінених умів життя. Л. В. Корель передбачає, що суб'єкт, який адаптується в системах з біфуркаційним ходом розвитку, змушений під впливом обставин екстремним чином змінювати, перш за все, свої стандарти поведінки, зберігаючи на відносно тривалий час незмінною структуру свідомості (цінності, установки та ін.) [5].

Розглядаючи адаптацію щодо рівня структури свідомості і підсвідомості, ми, ґрунтуючись на ідеях Г. Гартманна [18], який

розробив концепцію адаптації, розуміємо, що не будь-яка адаптація до середовища, не будь-який процес навчання і дозрівання є конфліктними. Однак без психоаналізу проблема адаптації не може бути вирішена. Підтвердженням тому є класичні праці Анни Фрейд, яка вивчала механізми та процеси захисної адаптації [17]. Адаптація, згідно з Г. Гартманном, включає як процеси, пов'язані з конфліктними ситуаціями, так і ті процеси, які входять у вільну від конфліктів сферу Я [18, с. 10]. Г. Гартманн вводить поняття «соціальна поступливість» для позначення того явища, коли соціальне середовище як би виправляє порушення адаптації таким чином, що неприйнятні в одних соціальних умовах форми поведінки стають прийнятними в інших. Можливості задоволення потреб і розвитку, що надаються суспільством дорослим і дітям, різні і роблять неоднаковий вплив на них. Соціальна поступливість проявляється першою чергою у ставленні до дітей, а також тим, хто страждає невротами та психозами. Виходячи з цього, Г. Гартманн вважав процес адаптації людини багат шаровим, причому уявлення про рівень адаптації лежить в основі концепції здоров'я людини [18, с.32]. Що своєю чергою є визначальним для життя сімей, які виховують дітей з особливими потребами. Якість життя, за визначенням Н. В Злобіної, є філософсько-соціологічним поняттям, що включає в себе «певний набір необхідних параметрів та умов життя індивіда і оцінку чи ступінь задоволеності їх реальним станом у індивідів й суспільстві» [3, с. 72] Згідно з Карсавіним, світ являє собою взаємозв'язок симфонічних особистостей (індивід, група, сім'я та ін.), які долають всю недосконалість у прямуванні до досконалості, єднання з божественною реальністю. У цьому прямуванні значну роль Л. П. Карсавін відводить проблемі якості, а саме, наявності особистості, її свідомості та самосвідомості з обов'язковістю її якості. До складових соціальної якості відносяться: якість суспільства; якість спільнот; якість культури; ментальність, духовність, якість людини, спосіб життя, якість життя, якість господарства. Суспільство і його простір виступають об'єктивними умовами соціальної якості [3, с. 12].

Для вивчення такого процесу як соціальна адаптація/деадаптація сімей, які виховують дітей з особливими потребами, значущими критеріями є поняття «соціальної якості» та «якості

життя». Народження й виховання дитини з особливими потребами знижує якість життя сім'ї, її соціальну якість і викликає у батьків комплекс негативних реакцій та переживань, які стресують батьків, що призводить до стану соціальної дезадаптації.

Досліджуючи проблеми адаптації слід визначити поняття сім'ї. У своїй праці А. Л. Душка дає визначення сім'ї з позиції синергетичного підходу. За її словами, сім'я – це складна, суперечлива, динамічна система, яка перебуває у стані нерівноваги, яка підпорядковується законам нелінійного характеру. Саме ця нестабільність визначає можливість переходу в якісно новий стан з більш високим рівнем організації та продуктивності, а втрата функціональної непродуктивної стійкості запускає механізм самоорганізації та формування нових ефективних структур на основі набутого інноваційного потенціалу [2, с. 185].

На думку В. В. Солодовникова, соціально-дезадаптованою є сім'я, яка: а) не в змозі забезпечити прожитковий мінімум своїм членам; б) не забезпечує простого відтворення населення й/або в цілому кількісна структура якої в соціальному й правовому контексті є «такою, що відхиляється від норми»; в) має неоптимальні соціально-психологічні показники функціонування або члени якої страждають фізичними/психічними захворюваннями; г) мають мінімальні рівні освіти й професійної кваліфікації; д) веде незаконну життєдіяльність, порушує права особистості або члени якої вже вчинили злочин (правопорушення); е) у відношенні якої суспільна думка налаштована негативно (або неоднозначно). Чим більше виділених характеристик властиво сім'ї, тим сильніший ступінь її соціальної дезадаптованості. При цьому «вага» різних показників неоднакова [13, с. 76].

Згідно з нашою типологією соціально-дезадаптованих сімей, сім'ї, які виховують дітей із психофізичними вадами розвитку, а також сім'ї з обдарованими дітьми, прийомними дітьми включені в категорію сімей «сім'я особливої дитини» [9, с. 80].

Сім'ї, в яких виховуються діти з відхиленнями у розвитку, живуть у ситуації пролонгованого стресу, що негативно позначається на внутрішньо сімейній атмосфері, так як не кожен батько виявляється здатним прийняти відхилення дитини та адекватно

реагувати на його проблеми, які постійно виникають у процесі соціалізації [2, с. 170].

Складно бути батьками неповносправної дитини. Незважаючи на всі радісні моменти, батьки стикаються з безліччю труднощів, які не можуть на них не відобразитися. Вони сходять з розуму від занепокоєння, ведуть бій за освітні послуги, жертвують своєю кар'єрою, батьки сумують. Цей постійний стан тривожності та напруги, стресу, призводить їх до стану депресії, соціальної дезадаптації в кожній із систем трьохсистемного трикветра соціальної дезадаптації (макросистема, мікросистема, Self-система) [8, с. 110].

Оскільки соціальна адаптація відбувається в умовах соціальної взаємодії людей, то ступінь адаптованості суб'єкта до групи або соціуму буде визначатися, з одного боку, властивостями соціального середовища, а з іншого – його власними властивостями і якостями.

Прийняття проблем, пов'язаних з вихованням в сім'ї особливої дитини, досягається не всіма батьками. Це тривалий та складний шлях, на якому ситуація, що травмує, надає психогенний, фруструючий вплив на психіку батьків і опосередковано негативно впливає на їхнє ставлення до дитини. Батьки по-різному переносять вплив стресу: одні дуже важко, і це негативно впливає на їх психосоматичний стан та презентацію себе в соціумі. Інші знаходять у собі ресурс протистояти труднощам та здатні до самореалізації, й досягають максимальних успіхів у соціалізації дитини. Дослідження А. Душки засвідчують, що під час фрустраційного навантаження реактивні здатності та адаптаційні можливості у різних батьків проявляються по-різному [2, с. 170].

На думку Г. Соколової, яка вивчала формування соціально-психологічних механізмів функціонування соціальних відносин дітей із синдромом Дауна в системі макро- та мікросередовища, адаптація містить такі складові: засвоєння соціального досвіду; безпосередні контакти у соціальному оточенні; готовність до певної діяльності (інтелектуально-мнестична діяльність (основні процеси пізнавальної діяльності: здатність до довільного запам'ятовування, міцність запам'ятовування, стійкість, концентрація та переключення уваги, сприйняття форми, величини та кольору, мислення, здатність до переказу й розповіді, розуміння мовлен-

ня); функціональна грамотність (конкретні когнітивні навички, що стосуються шкільного навчання: читання, лічба, письмо) та вербальний розвиток; (абстрактні вербальні навички, які характеризують вищі рівні когнітивного розвитку особистості: чистота мовлення, лексика) [12, с. 215]. Тобто, соціальна адаптація визначається як особливості сенсорного сприйняття і розвитку розумових процесів. Її функція у процесі супроводу полягає в тому, за словами автора, що вона розвиває орієнтовну діяльність у навколишньому світі, реалізується в аспекті функціональної грамотності. Названий аспект є не лише таким, що характеризує комплекс умінь, спрямованих на досягнення соціально-економічних цілей, а й містить більш широкий діапазон функцій дитини, її сподівань і прагнень [12, с. 222]. Це й сприяє більш ефективній соціальній адаптації школярів із синдромом Дауна. Отже, батьки дітей із синдромом Дауна виявляють найбільше зацікавлення та позитивне ставлення до інклюзії порівняно з батьками дітей з іншими особливостями психофізичного здоров'я.

Пов'язуючи соціальну адаптацію із соціальною компетентністю школяра з синдромом Дауна відзначимо, що створення повноцінного наукового уявлення про сутність соціально-психологічної адаптації особистості можливе на основі ідеї онтогенетичної соціалізації, запропонованої ще А. А. Налчаджяном [7]. Такий підхід дає можливість правильно відобразити реальний і дуже складний процес, завдяки якому дитина із синдромом Дауна формується як особистість, яка характеризується основними рисами соціально-психічної зрілості. Відповідно, онтогенетичну соціалізацію можна визначити як такий процес взаємодії індивіда та соціального середовища, у процесі якого в різних проблемних ситуаціях, що виникають у сфері міжособистісних відносин, індивід засвоює механізми та норми соціальної поведінки, установки, риси характеру та інші особливості й підструктури особистості, які в цілому мають адаптивне значення.

Філософський аналіз проблеми адаптації/дезаптації батьків дітей з психофізичними особливостями розвитку шляхом вивчення сучасних публікацій та дисертаційних досліджень у різних галузях науки, дав підстави констатувати, що народження і виховання такої дитини викликає у батьків комплекс негативних реакцій і пе-

реживань, таких емоційних станів, які узагальнено можна характеризувати як кризові, з притаманними їм: емоційної пригніченістю, депресивними тенденціями, ситуативною та особистісною тривожністю, що є ознаками соціальної дезадаптації. Наслідками цих станів є: екзистенціальна криза, когнітивна дезорієнтація батьків, прихована аутодеструкція батьків, криза їх самоідентифікації, втрата життєвих перспектив, дисгармонійні відносини в родині, «втеча» батьків у роботу або самозречення як наслідок надцінного ставлення до дитини, соціальна ізоляція. Визначено, що інтеграційний характер психоемоційних станів відіграє важливу роль у спрямованості, активності і послідовності в діях з надання допомоги своїй дитині; їх власної батьківської позиції, а також здатності повноцінно реалізовувати себе в сім'ї та суспільстві.

Філософський аналіз праць з проблем адаптації/дезадаптації дає можливість розглядати означену проблему на більш високому рівні – у системі «держава – особистість».

Таким чином, резюмуючи сказане, можна зробити висновок, що соціальна адаптація особистості – це багатогранний процес активного розвитку індивідуума, який здійснюється в об'єктивно-суб'єктивній формі. В його основі лежать активне й пасивне пристосування, взаємодія з існуючим соціальним середовищем, а також здатність змінювати й перетворювати саму особистість на основі пізнання біологічних, фізіологічних і психологічних механізмів розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бестужев-Лада И. В. Энциклопедический социологический словарь. М., 1995. 865 с.
2. Душка А. Л. Психоэмоциональные состояния родителей детей с психофизическими отклонениями: концептуализация, диагностика и коррекция. Дис. ... д-ра психол. наук. Одесса, 2016. 533 с.
3. Злобіна Н. В. Філософські аспекти якості: навчальний посібник для аспірантів / Н. В. Злобіна, В. А. Толстошеїн. Тамбов : Вид-во ФГБОУ ВПО «ТДТУ», 2015. 80 с.
4. Кавалеров А. І. Соціальна адаптація: феномен і прояви / А. І. Кавалеров, А. М. Бондаренко. Одеса : Астропринт, 2005. 112 с.
5. Корель Л. В. Социология адаптаций: Вопросы теории, методологии и методики. Новосибирск : Наука, 2005. 424 с.
6. Коленіченко Т. І. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. 2015. Випуск 43. С. 431–435.
7. Налчаджян А. А. Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии). Ереван : Издательство АН Армянской ССР, 1988. 69 с.
8. Орленко І. М. Трикветр соціальної дезадаптації та його модель у сучасному суспільстві // Гілея:науковий вісник. 2019. Вип. 142 (3). Ч. «Філософські науки». С. 107–112.
9. Орленко І. М. Сучасна типизація соціально-дезадаптованої сімі у філософському вимірі // Наукове пізнання: методологія та технологія. 2017. № 2 (39). С. 76–83.
10. Сивиринов Б. С. Феномен социальной перспективы в современной социологии. Методологические основания социального прогноза и управления: Дис. ... д-ра социол. наук: 22.00.01. Москва : Прогресс-М, 2005. 238 с.
11. Сидоренко С. В. Соціально-культурна адаптація: глобальний аспект. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/10436/44-Sidorenko.pdf>
12. Соколова Г. Б. Теоретико-методичні засади психологічного супроводу школярів із синдромом Дауна. Дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.08. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України : Київ, 2019. 456 с.
13. Солодовников В. В. Социально-дезадаптированная семья в контексте общественного мнения // Социологические исследования:

- Научный и общественно-политический журнал. 2004. № 6. С. 76–85.
14. Шибугани Т. Социальная психология. М., 1969. 78 с.
 15. Examining the utilisation and usefulness of social support for mothers with young children with autism spectrum disorder. L.L. McIntyre, M. Brown – *Journal Intellect Dev Disabil.* 2018; 43(1): 93–101. Taylor & Francis, URL: <https://doi.org/10.3109/13668250.2016.1262534>
 16. Freud A. *Das ich und die Abwehrmechanismen.* L., 1946
 17. Philips L. *Human adaptation and his failures.* Academic Press, N-Y&London, 1968.
 18. Expanding Supports to Improve the Lives of Families of Children With Autism Spectrum Disorder. Mary Bower Russa, PhD, Amy L. Matthews, PhD, Jamie S. Owen-DeSchryver, PhD, Volume: 17 issue: 2, page(s): 95–104, 201/5 URL: <https://doi.org/10.1177/1098300714532134>
 19. Hartmann H. *Ego psychology and the Problem of adaptation.* N-Y., 1958.
 20. Moody E. J., Kaiser K., Sharp D. et al. *J Child Fam Stud* (2019) 28: 424. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1293-z>. Improving Family Functioning Following Diagnosis of ASD: A Randomized Trial of a Parent Mentorship Program. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10826-018-1293-z>
 21. Parenting preschoolers with autism: Socioeconomic influences on well-being and sense of competence. Nisha E. Mathew, Karen L. O. Burton, Anne Schierbeek, Rudi Črnčec, Amelia Walter, Valsamma Eapen. URL: [https://www.f6publishing.com/World J Psychiatr 2019 March 27; 9\(2\): 30-46 DOI: 10.5498/wjp.v9.i2.30 ISSN 2220-3206 \(online\)11](https://www.f6publishing.com/World%20J%20Psychiatr/2019/March/27/9(2):30-46%20DOI:10.5498/wjp.v9.i2.30%20ISSN%202220-3206%20(online)11).
 22. Trentacosta C. J., Irwin J. L., Crespo L. M. & Beeghly M. Financial hardship and parenting stress in families with young children with autism: opportunities for preventive intervention. Cham: Springer International Publishing (p. 79–91). URL: [https://link.springer.com /chapter/10.1007/978-3-319-90994-3_5](https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-90994-3_5)
 23. Lavee Y., Sharlin S., Katz R. The Effect of Parenting Stress on Marital Quality: An Integrated Mother-Father Model. *Journal of Family Issues.* 1996. 17(1). P. 114–135. <https://doi.org/10.1177/019251396017001007>

REFERENCES

1. Bestuzhev-Lada, I. V. (1995). *Encyclopedic Sociological Dictionary*. Moscow. [In Russian].
2. Dushka, A. L. (2016). *Psycho-emotional states of parents of children with psychophysical deviations: conceptualization, diagnostics and correction*. (Ph. D. dissertation). Odessa. [In Russian].
3. Zlobina, N. V. (2015). *Philosophical aspects of the story: an initial collaborator for postgraduate studies*. Tambov: Type of FGBOU VPO "TDTU". [In Ukrainian].
4. Kavalero, A. I. (2005). *Social adaptation: phenomenon and manifestation*. Odessa: Astroprint. [In Ukrainian].
5. Korel, L.V. *Sociology of Adaptations: Theory, methodology and methods*. Novosibirsk: Science. [In Russian].
6. Kolenichenko, T. I. (2015). *Naukovi notes of the Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsyubinsky*. Series: pedagogy and psychology, issue 43, 431-435. [In Ukrainian].
7. Nalchajyan, A. A. (1988). *Social and psychological adaptation of personality (forms, mechanisms and strategies)*. Armenian SSR Academy of Sciences Publishing House: Yerevan. [In Russian].
8. Orlenko, I. M. (2019). Trykveter of Social Disadaptation and its model in the modern suspension (in Russian). *Hilea: Science Bulletin*. V. 142 (3), «Philosophical Sciences», 107-112. [In Ukrainian].
9. Orlenko, I. M. (2017). *Suschnaya typizatsiya sotsialno-dezadaptovannoyi siemy vimiri filosofeskomu vimiri // Naukova piznannya: komologiya i tekhnologi (Life Science: Comology and Technology*, 2(39), 76-83. [In Ukrainian].
10. Sivirinov, B. S. (2005). *Phenomenon of social perspective in modern sociology. Methodological foundations of social forecast and management*. (Ph. D. dissertation). Moscow: Pro-Soviet. [In Russian].
11. Sidorenko, S. V. (2019). *Social and Cultural Adaptation: the Global Aspect*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/10436/44-Sidorenko.pdf> [In Ukrainian].
12. Sokolova, G. B. (2019). *Theoretical and methodical ambush of schoolchildren with Down syndrome* (Ph. D. dissertation: 19.00.08. Institute of Special Pedagogy and Psychology in the name of Mykola Yarmachenka of the National Academy of Pedagogy of Ukraine: Kyiv. [In Ukrainian].
13. Solodovnikov, V. V. (2004). Socially-adapted family in the context of public opinion. *Sotsiologicheskoye issledovaniye: nauchnyy i*

- obshchestvenno-politicheskiy zhurnal (Sociological research: Scientific and socio-political journal)*, № 6, 76-85. [In Russian].
14. Shibutani, T. (1969). *Social Psychology*: Moscow. [In Russian].
 15. Examining the utilisation and usefulness of social support for mothers with young children with autism spectrum disorder. (2018). *LL McIntyre, M Brown–Journal Intellect Dev Disabil*, 43(1), 93-101. Taylor & Francis. Retrieved from: <https://doi.org/10.3109/13668250.2016.1262534>
 16. Freud, A. (1946). *Das ich und die Abwehrmechanismen*. London.
 17. Philips, L. (1968). *Human adaptation and his failures*. Academic Press, N-Y & London.
 18. *Expanding Supports to Improve the Lives of Families of Children With Autism Spectrum Disorder*. (2015). Mary Bower Russa, PhD, Amy L. Matthews, PhD, Jamie S. Owen-DeSchryver, PhD, Volume: 17 issue 2, 95-104. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/1098300714532134>
 19. Hartmann, H. (1958). *Ego psychology and the Problem of adaptation*. New York.
 20. Moody, E. J., Kaiser, K., Sharp, D. et al. (2019). *Child Fam Stud* <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1293-z>. Improving Family Functioning Following Diagnosis of ASD: A Randomized Trial of a Parent Mentorship Program 28. Retrieved from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10826-018-1293-z>
 21. Parenting preschoolers with autism: Socioeconomic influences on well-being and sense of competence. Nisha E. Mathew, Karen L. O. Burton, Anne Schierbeek, Rudi Črnčec, Amelia Walter & Valsamma Eapen. Retrieved from <https://www.f6publishing.com> World J Psychiatr. March 27; 9(2), 2019. P 30-46. DOI: 10.5498/wjp.v9.i2.30 ISSN 2220-3206 (online)11.
 22. Trentacosta, C.J., Irwin, J.L., Crespo, L.M., & Beeghly, M. (2018). *Financial hardship and parenting stress in families with young children with autism: opportunities for preventive intervention*. Cham: Springer International Publishing, 2018. Retrieved from https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-90994-3_5
 23. Lavee, Y., Sharlin, S., & Katz R. (1996). The Effect of Parenting Stress on Marital Quality: An Integrated Mother-Father Model. *Journal of Family, Issues* 17(1), 114-135. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/019251396017001007>
-

Irina Orlenko

Post-Graduate Student (PhD)

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky

Odessa, Ukraine, e-mail: ptichka.net@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6322-0217>

Philosophical analysis of problems of social adaptation and maladaptation families raising a special child

Abstract

The article analyzes the scientific approaches and current research problems of social adaptation and disadaptation. From a philosophical point of view, discusses the relationship between the processes of adaptation and disadaptation of parents and upbringing of the child with mental and physical disabilities. Analyzed the relationship between the concepts of social adaptation and social maladjustment. The article shows that the birth and upbringing of a child causes parents a range of negative reactions and experiences a crisis of emotional States, with their inherent emotional anxiety, depressive tendencies, situational and personal anxiety, that is a sign of social maladjustment. The consequences of these conditions are: existential crisis, cognitive disorientation of parents, hidden self-destruction of parents, crisis of their self-identification, loss of life prospects, disharmonious relationships in the family, «flight» of parents to work or self-denial, as a result of overvalued attitude to the child, social isolation. Acceptance of problems related to parenting a special child is not achieved by all parents, it is a long and difficult way in which a traumatic situation has a psychogenic, frustrating effect on the parents' psyche and indirectly adversely affects their attitude towards the child. Parents differently tolerate the effects of stress: some are very difficult, and this negatively affects their psychosomatic state and presentation of themselves in society. Others find the resource to withstand difficulties and capable of self-realization, and achieve maximum success in socializing the child. It is determined that the integrative nature of psycho-emotional states plays an important role in terms of orientation, activity and consistency in actions to assist their child; their own parental position, as well as their ability to fully realize themselves in family and society.

A philosophical analysis of works on the this problems of adaptation and maladaptation makes it possible to consider this problem at a higher level - in the system of «state – personality».

Keywords: *social adaptation, social exclusion, a special child, social quality, quality of life.*

Ирина Орленко

аспирантка, Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского

г. Одесса, Украина, e-mail: ptichka.net@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6322-0217>

Філософський аналіз проблем соціальної адаптації і дезадаптації родин, виховують особливого дитини

Анотація

В статті проаналізовані наукові підходи і сучасні дослідження проблеми соціальної адаптації і дезадаптації. С філософської точки зору розглядається взаємозв'язок процесів адаптації і дезадаптації батьків в вихованні дитини з психологічними порушеннями розвитку. Проаналізовано співвідношення понять соціальна адаптація, соціальна дезадаптація. В статті виявлено, що народження і виховання особливого дитини викликає у батьків комплекс негативних реакцій і переживань, кризових емоційних станів, яким притаманні: емоційна напруженість, депресивні тенденції, ситуативна і особистісна тривожність, які є ознаками соціальної дезадаптації.

Ключові слова: *соціальна адаптація, соціальна дезадаптація, особливий дитина, соціальне якість, якість життя.*